

מתן תורה שבכתב

כד, יב לַחַת הָאֲבֵן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם

"ויאמר ה' אל-משה עלה אלי ההרה ונהיה-שם, ואתנה לך את-לחת האבן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם". הקושיא ברורה ומבוארת, הרי הקב"ה לא כתב את "התורה והמצוה" אלא הכתיב אותן אל משה רבינו, כדברי רז"ל (בבא בתרא טו, א): הקב"ה אומר, ומשה כותב, עכ"ל. וכן לפי דברי הרמב"ן (בהקדמה לחומש בראשית): אבל זה אמת וברור כי כל התורה מ"בְּרֵאשִׁית" עד "לְעֵינֵי פֶלֶאֱשָׁאֵל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה, עכ"ל. רק על הלוחות אפשר לומר "אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי", כפי שמעיד הכתוב (שמות לא, יח) ... "שְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת, לַחַת אֶבֶן פְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים". וכן (שם לב, טז) "וְהַלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הִנֵּה וְהַמְּכָתָב מְכָתָב אֱלֹהִים הוּא תְרוּת עַל-הַלַּחַת".

לכן מפרש הרמב"ן את פסוקנו על משקל 'לצדדין', דהיינו א-ב: א-ב, כאשר הרישא של הסיפא מוסב על הרישא של הרישא, והסיפא של הסיפא מוסב על הסיפא של הרישא, וזה לשונו (ד"ה ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה):
ו"אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי" יחזור על "הלוחות", ו"לְהוֹרְתָם" על "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה". ושיעור הכתוב: "ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי, והתורה והמצוה להורותם".

מבנה זה של א-ב; א-ב מצינו אצל רש"י בתחילת פרשת תרומה (שם כה, ז) "אֲבָנֵי-שֵׁהָם וְאֲבָנֵי מְלֵאִים לְאֶפֶד וְלַחֲשׁוֹן", שם מפרש רש"י: אבני שהם לאפוד ואבני מלואים לחושן. (עייין מה שכתבנו לעיל פרשת בא, המאמר המוסגר ומקרא מסורס).

אולם לעומת שיטת 'הצדדין' של הרמב"ן, מצינו כי רבינו עובדיה ספורנו פירש את פסוקנו כפשוטו. ואמנם "אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי" מוסב לא רק על הלוחות אלא גם על "הַתּוֹרָה" (אשר לדעת הרמב"ן זהו חומש בראשית 'המורה אנשים בדרך האמונה') וגם על "הַמִּצְוָה" (הכוונה לתרי"ג) כלומר, גם החלק ההליכותי (סיפורי) וגם החלק ההלכתי שבתורה. וזה לשונו (ד"ה אשר כתבתי):
כי לולא חטאו בעגל, היתה כל התורה נתונה חתומה מיד הבורא יתברך כמו הלוחות, כמו שהעיד (דברים לג, ב) "וְאֵתָה מִרְבַּבֶּת

קָדַשׁ מִיְמִינוּ אֲשֶׁדֶת לְמוֹ. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך, אבל כתבו משה במצותו, כאמרו אחר כך (להלן לד, כז) "פְּתַב־לָךְ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", עכ"ל הספורנו.

הרי לפנינו פרק מיוחד במשנתו של הספורנו שאנו מכנים אותו: "לפני אחרי" (עסקנו בזה בפרשות שמיני, אחרי מות, פינחס, ראה). ונבאר את דבריו בסוגייתנו כמיטב יכולתנו.

המושג שהתורה ניתנה חתומה מתיחס למחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש במסכת גיטין (ס, א): א"ר יוחנן משום רבי בנאה, תורה מגילה מגילה ניתנה [רש"י: כשנאמרה פרשה למשה (לאמרה לבני ישראל) היה כותבה. ולבסוף מ' שנה, כשנגמרו כל הפרשיות, חיברן בגידים ותפרן]. ר' שמעון בן לקיש אומר: תורה חתומה ניתנה [רש"י: לא נכתבה עד סוף מ' לאחר שנאמרו כל הפרשיות כולן. והנאמרות לו בשנה ראשונה ושניה (עד אחרי חטא העגל והמרגלים) היו סדורות לו על פה עד שכתבן]. בעוד רש"י מפרש "חתומה" על אי כתיבה עד סוף תקופת דור המדבר, הרי ספורנו מפרש 'חתומה' על כתיבה 'סתומה', כלומר, ללא פיסוק מלים ומשפטים עוד בתחילת תקופת מתן תורה. כוונתנו לכתיבה במסגרת 'שמותיו של הקב"ה' — עיין להלן דבורו והגדתו של הרמב"ן בהקדמתו לתורה.

ואמנם אחרי חטא העגל אנו מוצאים שהקב"ה צוה למשה לכתוב את התורה, כאשר רק הלוחות נכתבו על ידו יתברך (שמות לד, א) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה פְּסַל־לָךְ שְׁנֵי־לַחַת אֲבָנִים פְּרָאשָׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלַּחַת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלַּחַת הַרְּאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁפַּרְתָּ". כלומר, בעוד לוחות ראשונים היו גם "מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים" וגם "מִכְּתַב אֱלֹהִים" (שם לא, יח; לב, טז), הרי לוחות שניים היו מעשה אדם אבל עדיין מכתב אלקים.

בהמשך לדברי הספורנו שהבאנו לעיל, הוא חוזר ומפרש להלן (לד, כז):
אף על פי שקודם העגל אמרתי לתת לך "אֶת־לַחַת הָאֲבָבִן וְהַתּוֹרָה וְהַמְצֹוּה אֲשֶׁר פְּתַבְתִּי", עכשיו שחטאו, אתה "פְּסַל־לָךְ" — הלוחות, "וכתבתי" — כלומר עשרת הדברות. ולא אתן לך "וְהַתּוֹרָה וְהַמְצֹוּה אֲשֶׁר פְּתַבְתִּי", אבל כתב לך אתה, עכ"ל. וכן בספורנו (שם לא, יח ד"ה שני לוחות העדות): אותם שיעד באמרו (לעיל כד, יב) "וְאֶתְנָה לָךְ אֶת־לַחַת הָאֲבָבִין", וטרם תתו (שם)

"התורה והמצוה אשר כתב", כאשר יעד, התחילו במעשה העגל, ואמר לו (שם לב, ז) "לִךְ-רָד פִּי שִׁחַת עֲמֹד", עכ"ל הספורנו. וכן (להלן לב, ח ד"ה סרו מהר) כותב הספורנו ומבאר במה התבטא ה"מְהַר" שבמעשה העגל, וזה לשונו: קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת, והם (כד, יב) "הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי", עכ"ל.

כלומר, ה"מְהַר" אינו מציין את מהירות ביצוע פעולת ה"סרו". לא על פעולה מהירה מדובר, כי אם על התקופה הקצרה אשר עברה בין עשרת הדברות ובין פרשת העגל. אילו היינו מקבלים את כל התורה "חתומה", דהיינו ברצף האותיות שהן שמותיו של הקב"ה, חטא העגל אחרי זה אולי לא היה משנה את התורה ה"חתומה" שקיבלו (כשם שחטא המרגלים בשנה השניה, לא שינה את אופן לימוד התורה שנתקבלה).

בשאר המקרים של "לפני אחרי" (חטא העגל) ראינו שינויים במספר המצוות או בפרטיהן, לפי דרגת בני ישראל מקבלי התורה, בבחינת קוב"ה אורייתא ישראל חד הוא. כאן ראינו "לפני אחרי" בעצם צורת התורה שהקב"ה מסר לישראל. לא כתיבת ה' כי אם הכתבת ה' וכתבת משה. כי לא שינוי כמותי יש כאן, כי אם שינוי איכותי מהותי. כי חטא העגל עשה לעם ישראל מקבלי התורה את אשר עשה חטא אדם וחווה ליציר כפיו של הקב"ה. כשם שחטא אדם וחווה שינה את עצם המהות הפיזית של האנושות (ביום שחווה הרתה היא ילדה), וכן את עצם המהות הרוחנית (חיים בגן עדן "לְעֵבֶדָה וּלְשִׁמְרָה"), כך חטא העגל שינה את עצם מהותו של עם ישראל. במקום לקבל כתוב אשר נכתב ע"י הקב"ה בעצמו, עתה יקבלו תורה "מפיו של הקב"ה לאזנו של משה", אותה תורה אשר תילמד על ידי י"ג המידות ול"ב המידות שהיא נדרשת בהן.

כבר אמרנו, שמכל האמור בהבנת דברי הספורנו משמע שאין הוא משתמש במושג 'חתומה' כמו רש"י במסכת גיטין (הובא למעלה), אלא על פי הרמב"ן בהקדמה לתורה, וזה לשונו:

...עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחר... וכל התורה כן... [ושמא נחשוב כי זוהי שיטת הרמב"ן, מיד הוא כותב] וכבר כתב רבינו שלמה (רש"י) בפירושו לתלמוד (סוכה מה, א) ענין השם

הגדול של שבעים ושנים, באי זה ענין הוא יוצא משלשה פסוקים (שמות יד, יט-כא) "וַיִּסַּע... וַיָּבֵא... וַיֵּט". ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול, עכ"ל הרמב"ן.

כאמור עסקנו במתן תורה שבכתב, הוא הנקרא 'תורה מן השמים' (מפיו של הקב"ה לאזנו של משה). כלשון הרמב"ם (הלכות תשובה ג, ח) ...שלושה הם הכופרים בתורה, האומר שאין התורה מעם ה', אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, עכ"ל. בזה נפלה מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אם תורה שבכתב ניתנה 'מגילה מגילה' או 'חתומה'.

זאת לעומת תורה מסיני, כאשר הכוונה לתורה שבעל פה (משה קיבל תורה מסיני ומסרה...). בזה נפלה מחלוקת בין רבי עקיבא (כלליה דקדוקיה ופרטיה) ובין רבי ישמעאל (רק כלליה מסיני ואילו פרטיה באוהל מועד ובערבות מואב — זבחים קטו, ב). היוצא מדברינו שתורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב עד ארבעים שנה ('חתומה ניתנה') או לתקופות שונות ('מגילה מגילה') ממעמד הר סיני ועד מעמד ערבות מואב. (ועיין מזה בהרחבה בספרנו "לפשוטו של מקרא" מדור א' פרק ה' כולו).

במאמר זה הזכרנו את המושג 'שמותיו של הקב"ה', אשר על פיו (לדעת הרמב"ן) היתה התורה נכתבת לולא חטא העגל. אמנם מושג זה קרוב לתורת הנסתר (ואין לנו עסק בנסתרות) אבל מצאנו אל נכון להעיר כאן בקצרה כדי לקרב את המושג הזה אל השכל שלנו. נראה לומר כי השימוש של הכהן הגדול באותיות של שמות השבטים הכתובים בחושן המשפט, הוא מעין 'שריד' או דוגמא בשבילנו אודות איך יכול היה להיות לימודנו את תורת ה'. על פי 'שמותיו של הקב"ה' ישנן לפנינו כך וכך רבבות אותיות ברצף אחד, וכאשר רוצים לגלות את רצונו של הקב"ה בענין מסוים, מקישים על 'הטכסט' הזה ואותיות מסוימות יודלקו, כאשר על השואל לדעת כיצד לחבר את האותיות אחת אל השניה, והיו למשפט אחד בו הקב"ה מגלה את תשובתו והוראתו. מוסרים בשם הגר"א שכך קרה אצל עלי הכהן בראותו את חנה, "וַיִּחַשְׁבֶּהָ עָלַי לְשִׁפְחָה", הוא 'הקיש' באותיות שבחושן המשפט ויצאו לו 'שכרה'. הצירוף הנכון של האותיות היה אמור להיות "כשרה", אלא שהוא צרף את האותיות בדרך לא נכונה ויצא לו "שכרה" (שיכורה).